

РОЗДІЛ 4. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОЇ МЕДІАГРАМОТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ
ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ «РАМКИ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ДЛЯ КУЛЬТУРИ ДЕМОКРАТІЇ»FORMATION OF CRITICAL MEDIA LITERACY IN FUTURE TEACHERS
THROUGH THE PRISM OF THE COMPETENCES FRAMEWORK
FOR THE CULTURE OF DEMOCRACY

Стаття присвячена проблемі підготовки майбутніх вчителів під час професійної підготовки в закладах вищої освіти. В статті визначено поняття «критична медіаграмотність», а також запропоновані практичні поради, які допоможуть використовувати медіаосвіту під час підготовки майбутніх вчителів через призму Рамкових компетентностей для культури демократії. Основна увага зосереджується на теоретико-методичних засадах формування критичної медіаграмотності майбутніх вчителів. Проаналізовано накопичений досвід у сфері вивчення внеску мас-медіа в освіту. Вивчається взаємозв'язок між медіаграмотністю і медіаосвітою та пропонуються поради щодо інтеграції медіаграмотності у навчальні програми закладів вищої освіти. Необхідною є медіаосвіта в процесі професійної підготовки майбутніх вчителів, які в результаті будуть здатні до критичного мислення та розвитку цієї навички в умовах поширення фейків, дезінформації, маніпуляцій та упереджень. Виявлено, що критична медіаграмотність включає в себе власне знання про мас-медіа, їх використання в освіті, можливі наслідки та процеси освітньої комунікації, які проводяться за допомогою цих засобів. Також медіаграмотність допоможе людям зрозуміти, як мас-медіа фільтрують сприйняття та переконання, як вони формують популярну культуру та як це впливає на особисті рішення кожної людини. Виокремлена мета критичної медіаграмотності, яка полягає у вихованні громадян, здатних аналізувати та синтезувати мас-медіа, ставити під сумнів те, що вони бачать або дивляться, інтерпретувати, усвідомлювати та критично оцінювати інформацію. Майбутні вчителі, в яких сформована критична медіаграмотність, крім читання повідомлень, що містяться у медіатекстах, також будуть знати про джерела виникнення та створення цих повідомлень не лише в професійній діяльності, а й у повсякденному житті.

Ключові слова: мас-медіа, медіаосвіта, критична медіаграмотність, медіакомпетент-

ність, майбутні вчителі, Рамки компетентностей для культури демократії.

An article devoted to the problem of training future teachers during professional training in higher education institutions. This article identifies critical media literacy and provides practical advice to help introduce media education in the training of future teachers through the prism of the Framework of Competences for a Culture of Democracy. The main focus is on the theoretical and methodological foundations of the formation of critical media literacy of future teachers. The accumulated experience in the field of studying the contribution of mass media to education is analyzed. The relationship between media literacy and media education is studied and advice on the integration of media literacy in the curricula of higher education institutions is offered. Media education is needed in the process of professional training of future teachers, who as a result may be able to think critically and develop this navigation in the context of the spread of fakes, misinformation, manipulation and warning. It seems that critical media literacy in general investigates what is the mass use, their use in education, the possible consequences and processes of educational communication that provoke with these tools. In addition to helping people understand how mass filters filter sprinting and conversion, how they shape popular culture, and how it affects everyone's personal decisions. A separate goal of critical media literacy, which should be in the education of citizens, is able to analyze and synthesize the media, to question what they see or discover, interpret, report and critically evaluate information. Future teachers who have developed critical media literacy, in addition to reading messages in media texts, may also know about the source of origin and storage of these messages not only in professional activities, but also in everyday life.

Key words: mass media, media education, critical media literacy, media competence, future teachers, Competence framework for the culture of democracy.

УДК 378.091.3:373.5.011.3-051:070.11
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/28.21>

Богомаз О.Ю.,

аспірантка кафедри методики навчання суспільних дисциплін і ґендерної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Медіа – це потужна сила у житті сучасної людини. Газети, журнали, музика, телебачення, соціальні мережі, відеоігри та інші мас-медіа мають сильний вплив на те, як та яким ми бачимо світ. Щоб бути зацікавленими та сприймати контент високої якості, треба розвивати навички критичної медіаграмотності, аналізувати якість, достовірність, надійність і перспективу конкретного послання,

беручи до уваги вплив медійного контенту. Ці навички включають в себе можливість доступу до мас-медіа на базовому рівні, щоб проаналізувати їх з критичного погляду. Оцінити продукти мас-медіа на основі запропонованого аналізу та створювати їх самостійно. Цей процес навчання навичкам критичної медіаграмотності у системі освіти є медіаосвітою. Важливість медіаосвіти в світі та в Україні зокрема можна побачити через включення резуль-

татів критичної медіаграмотності до навчальних програм закладів освіти різного ступеню акредитації. Але не завжди просто визначити, як найкраще інтегрувати критичну медіаграмотність у підготовку майбутніх вчителів. Аналіз сучасної професійної підготовки вчителя дав змогу виявити ряд суперечностей: між традиційним змістом освіти та потребами часу; між важливим місцем критичної медіаграмотності у професійному становленні і розвитку особистості; між соціальним замовленням на медіакомпетентних фахівців в освіті та їхніми реальним рівнем підготовки. Відтак постає проблема формування критичної медіаграмотності у майбутніх вчителів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Загалом у теорії та практиці вищої освіти нагромаджено значний досвід, що може стати основою для формування медіаграмотності майбутніх учителів в процесі професійної підготовки у закладах вищої освіти. У процесі дослідження беремо до уваги роботи, у яких висвітлено теоретичні та практичні засади розвитку критичної медіаграмотності, медіакомпетентності та медіаосвіти майбутніх фахівців, сформульовані у працях таких зарубіжних та вітчизняних науковців, як Сінді Шейбе, Фейз Рогоу, Маршал Маклюєн, Лен Мастерман, Олександр Федоров, Валерій Іванова, Оксани Волошенюк, Любов Найдьонові та інші. До висвітлення сутнісних характеристик професійної підготовки вчителя звертались Віктор Андрущенко, Тамара Бакка, Володимир Бондар, Микола Євтух, Іван Зязюн, Володимир Кремень, Тетяна Ладиченко, Олена Пометун та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Важливо зосередитись на принципах формування критичної медіаграмотності у майбутніх вчителів сучасного закладу середньої освіти через призму «Рамки компетентностей для культури демократії», які нещодавно набули поширення в царині педагогічної науки. Введення цих принципів удосконалить процес формування критичної медіаграмотності в умовах професійної підготовки майбутнього вчителя.

Мета статті полягає у дослідженні процесу формування критичної медіаграмотності у майбутніх вчителів через призму «Рамки компетентностей для культури демократії».

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу наукової літератури нами визначено, що критична медіаграмотність має на меті розвиток навичок критичного мислення, щоб зрозуміти, як мас-медіа впливає на нас та формує світогляд. Дуглас Келлнер та Джеф Шер виділили п'ять основних концепцій побудови та використання мас-медіа, які склали основу критичної медіаграмотності.

Першою ключовою концепцією критичної медіаграмотності, яку вони визначили, було те, що

мас-медіа були організовані для отримання прибутку та влади. Творці мас-медіа вважали, що створене ними повідомлення буде вигідним або потужним для окремих людей, груп чи корпорацій.

Другою основною концепцією критичної медіаграмотності, визначеною дослідниками, було те, що різні люди по-різному сприймали одне і те ж медіа-повідомлення. Демографічні фактори, такі як вік, освіта, культура, стать та соціально-економічний статус, а також попередній досвід та знання, зіграли свою роль у трактуванні повідомлення. Коли різні люди стикалися з одним і тим самим медіа-повідомленням, вони бачили, чули, думали і відчували різні речі.

Третя основна концепція полягала в тому, що в мас-медіа були закладені цінності та погляди, що означало, що кожне медіа-повідомлення включало деякі ідеї та цінності, які б були цікаві споживачу цих повідомлень. Автор медіа-повідомлення продумує концепцію, згідно з якою буде залучена якомога більша аудиторія.

Четвертою основною концепцією критичної медіаграмотності, як пояснювали Дуглас Келлнер та Джеф Шер, було те, що медіа-повідомлення побудовані з використанням креативної мови зі своїми правилами, щоб привернути увагу аудиторії. Творча мова мас-медіа включала музику, дії, монтаж зображень та звуку.

П'ята основна концепція полягала в тому, що автор створював, формував і позиціонував усі медіа-повідомлення через специфічний процес їх побудови. Це означало, що автор створював такі повідомлення для конкретного призначення. Глядачі визначили повідомлення, яке автор надіслав, і задумалися над тим, чому повідомлення було адресовано конкретній аудиторії та як це повідомлення будує ідеї в суспільстві. Споживачі повинні враховувати історію, причину створення та обміну повідомленнями як під час аналізу, так і під час створення медіа-продукту. У дослідженні Дугласа Келлнера та Джефа Шер критична медіаграмотність містила компонент дії [8, с. 17].

Визначальна соціокультурна проблема, вирішення якої полягає у приведенні освіти у відповідність до нових соціально-економічних вимог, розвитку нанотехнологій, а також індивідуального та культурного самовираження особистості суспільства [2, с. 3]. Метою освіти у формуванні критичної медіаграмотності є надання студентам можливості бути медіа-свідомими та критично сприймати інформацію, тобто бути активними споживачами мас-медіа. Відповідно до інших підходів, орієнтованих на студентів, критична самостійність та активна участь також набувають важливого значення в освіті.

Сучасний студент – майбутній учитель – це людина з «інноваційним мисленням, здатна усвідомлено взяти на себе відповідальність як за осо-

бистість іншої людини, що постійно розвивається, так і школи як системи, що теж перебуває в постійному демократичному розвитку» [6, с. 3–4].

Адже за сучасних умов, коли на перший план висувається необхідність критичного прийняття рішень стосовно стратегії розв'язання тих чи інших проблем, «немає сенсу здійснювати навчальний процес на основі передачі та засвоєння стандартного обсягу знань і формування стандартних навичок розв'язання проблем алгоритмічного характеру». На часі перехід до евристично-пошукової моделі, реалізація якої спроможна забезпечити підготовку не стільки «людини знаючої», з незмінним світоглядом, скільки «людини відповідальної», яка вміє «орієнтуватися у складних проблемах, осмислювати своє місце в суспільстві. Освіта має створити умови для формування вільної особистості, навчити її мислити, спілкуватися; це має бути особистість, яка розуміє інших людей, поважає їхню думку, вміє поступитися своїм «я» заради пошуку кращого рішення» [3, с. 128].

Водночас у процесі майбутньої підготовки вчителя поступово починає враховуватися динаміка змін суспільного життя, збільшується масив інформації, змінюється й переоцінюється ставлення школи до громадськості, релігії, національної культури, екології, демографічних процесів, структури суспільного життя. За таких умов відбуваються постійні зміни у свідомості людей, набувають нового забарвлення міжособистісні взаємини. Це вимагає від майбутнього вчителя педагогічного такту, високої моральної культури, компетентності. Такі засади високого професіоналізму, комунікативні вміння, здібності розв'язувати складні життєві й професійні проблеми мають формуватися в процесі навчання у педагогічному закладі вищої освіти, внаслідок чого майбутні вчителі будуть «озброєні» інструментами медіаосвіти та критичної медіаграмотності.

Сьогодні, коли відбувається часта зміна технологій, розширюються канали надходження інформації та її зміст, важко та й неможливо передбачити і дати ту суму знань, умінь і навичок, які зможуть забезпечити ефективну професійну діяльність педагога протягом життя. Виникає потреба разом із наданням певної суми знань і навичок навчити студента самостійно здобувати інформацію, використовувати її у повсякденній роботі. Необхідно навчити майбутнього вчителя відштовхуватися від уже наявних результатів у напрямі до витоків пізнання, особистому дотику та переживанню значимого, яке постає у вигляді метафор, порівнянь, аналогій, тобто специфічному знанню про навколишній світ, осмисленому його розумінню.

Студентам недостатньо лише інтерпретувати медіа-повідомлення. Вони також реагують та діють, створюючи власну відповідь мас-медіа на повідомлення, які вони отримують. Люди, які

починають дізнаватися про медіа, можуть критично дивитись на медіа-повідомлення, які вони сприймають. У цьому відношенні освіта медіаграмотності допомагає розвивати критичне мислення та навички аналізу, окрім захисту студентів від негативних наслідків медіа-повідомлень. Це ключова різниця між медіаграмотністю минулого та критичною медіаграмотністю. Ця дія через компонент створення дає змогу глядачеві бути активним, а не пасивним у світі медіа-повідомлень. Рух медіаграмотності – це спроба вивести традиційні аспекти грамотності із освітньої сфери та застосувати їх до мас-медіа. Критична медіаграмотність має на меті проаналізувати та зрозуміти владні структури, що формують медіа-репрезентації, та способи, якими аудиторія працює, щоб осмислити домінуючі, опозиційні та переговорні читання мас-медіа.

Для громадян України як однієї з країн – членів Ради Європи традиційно важливими є усвідомлення, набуття та застосування культури демократії, основних її принципів та цінностей, що пов'язані з правами та свободами людини у повсякденному житті, навчанні та роботі. Українське суспільство, яке є частиною європейського суспільства, історично та культурно потребує підтримки та розвитку культури демократії задля гармонійного співіснування з іншими культурами у державі та поза її межами. Тому підтримка культури демократії є одним з першочергових завдань освіти та її інститутів на всіх рівнях, зокрема й на рівні підготовки майбутніх педагогів, які планують працювати з молоддю та дітьми у навчальних закладах.

«Рамки компетентностей для культури демократії» (*далі – Рамка*) – це не європейська обов'язкова чи рекомендована навчальна програма. Вона не пропонує специфічних підходів до педагогіки, методів навчання чи оцінювання. Але вона показує, як компетентності для культури демократії можна впровадити в низку педагогічних підходів, методик і способів оцінювання, що узгоджуються з цінностями Ради Європи. Вона також визначає, які з них є більш придатними для навчання, вивчення та/або оцінювання компетентностей, щоб користувачі Рамки могли проаналізувати свої підходи та вирішувати, чи придатний якийсь із запропонованих підходів для конкретної ситуації. Тому Рамка є інструментом для створення навчальних програм, педагогічних та оцінювальних інструментів, придатних у різних ситуаціях і для різних освітніх систем, щодо різних соціальних партнерів – учнів у широкому розумінні, авторів навчальних програм, учителів та викладачів, екзаменаторів, методистів та інших.

Основна суть Рамки – це розширення прав і можливостей. Одним із найважливіших принципів є те, що використання Рамки не повинно шкодити ані окремим особам, ані групам.

Проаналізувавши «Рамки компетентностей для культури демократії», ми дійшли висновку, що модель рамки компетентностей для життя в культурі демократії включає 20 компонентів, що описані в чотирьох блоках: цінності (поцінювання людської гідності та прав людини; поцінювання культурної різноманітності; визнання цінності демократії, справедливості, рівності та верховенства права); ставлення (відкритість до сприйняття культурної різноманітності, переконань, світоглядів та практик інших людей; повага; громадянська свідомість; відповідальність; самоефективність; прийняття невизначеності та неоднозначності), навички (навички автономного навчання; навички аналітичного та критичного мислення; навички слухати та спостерігати; емпатія; гнучкість та адаптивність; лінгвістичні, комунікативні навички та багатомовність; навички співпраці; навички вирішування конфліктів) та вміння, знання та їх критичне розуміння світу (знання та критичне розуміння самого себе; знання та критичне розуміння мови та комунікації; знання та критичне розуміння світу (політики, юриспруденції, прав людини, культури, культур, релігії, історії, ЗМІ (мас-медіа), економіки, природного середовища та сталого розвитку) [7, с. 28].

В «Рамці» ми бачимо вживання кількох термінів на позначення мас-медіа: «засоби масової інформації», «засоби масової комунікації» і «мас-медіа». В медіасередовищі вважають, що між ними не лише лінгвістична різниця, а передовсім змістова. ЗМІ – це аббревіатура від колишнього «засоби масової інформації і пропаганди», вони покликані обслуговувати тоталітарний (або авторитарний) режим і фінансуються бюджетними грошима для забезпечення відповідної ідеології керівної партії (чи іміджу авторитарного лідера). Звідси випливає й місія в такій медіасистемі. Мас-медіа – від «медіум», тобто посередник – мають іншу модель фінансування у вільній економіці (демократичній країні з ліберальними ринковими відносинами). Вони посередники між своїми читацькими, глядацькими чи слухацькими аудиторіями, для яких працюють, та бізнесами, що розміщують у мас-медіа свою рекламу (інформацію) для цих аудиторій, а отже, фінансово підтримують медіа, гарантуючи їм політичну незалежність [4, с. 12].

Знання – це значний масив інформації, яким володіє людина, тоді як розуміння – це усвідомлення смислів. Термін «критичне розуміння» у цьому контексті використовується для того, щоб підкреслити необхідність усвідомлення та оцінювання значень у контексті демократичних процесів та міжкультурного діалогу, щоб стимулювати роздуми та критичне оцінювання того, що було зрозумілим і розтлумаченим (на противагу автоматичному, звичному, нерелевантному тлумаченню). Ця модель передбачає широкий та комплексний

набір знань, компетентностей та розуміння у різних галузях, а для нашого дослідження актуальним лишається ЗМІ (мас-медіа):

«1. Знання та розуміння процесів, за допомогою яких засоби масової інформації виділяють, інтерпретують та редагують інформацію перед тим, як подати її громадськості.

2. Знання та розуміння засобів масової інформації як товару, що має виробників і споживачів, а також можливих мотивів, намірів та цілей, які можуть мати творці контенту, зображень, повідомлень та реклами.

3. Знання та розуміння цифрових засобів масової інформації, того, як створюється цифровий медіаконтент (зображення, повідомлення), а також можливих мотивів, намірів та цілей його творців.

4. Знання та розуміння наслідків, які мас-медіа та цифрові медіа можуть справляти на судження та поведінку людей.

5. Знання та розуміння того, як створюють політичні повідомлення, пропаганду й мову ненависті в засобах масової інформації та цифрових медіа зокрема; як такі форми комунікації можна виявити; як вберегтися та захиститися від їхніх наслідків» [7, с. 57].

Висновки. Отже, враховуючи постійно зростаючий вплив мас-медіа, всі академічні дослідження в сфері критичної медіаграмотності мають величезний вплив на її формування у студентів як свідомих, активних громадян та майбутніх професіоналів своєї справи. Критична медіаграмотність є однією з важливих можливостей для більшого розвитку сучасних мас-медіа та становлення високої демократичної культури суспільства. Майбутні вчителі в процесі професійної підготовки як громадяни, які отримують інформацію про світ, в якому ми живемо, за допомогою мас-медіа, можуть будувати демократичне громадянське суспільство лише тоді, коли вони мають високий рівень обізнаності та чуйності. Критична медіаграмотність, яка представляє різноспрямовані перспективи інтелектуального розвитку свідомих громадян, здатних до критичного мислення та аналізу тисячі повідомлень, які ми щодня опрацьовуємо в інформаційну епоху – це сфера дослідження, яка може зробити значний внесок у створення стабільного демократичного суспільства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 14.10.2020)
2. Зайчук В. Нормативно-правове забезпечення освіти в Україні. *Вища школа*, 2002. № 2–3. С. 3–18.
3. Кремень В. Вища освіта і наука. Проблеми вищої школи. *Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи)*. Київ: Грамота, 2003. № 8. С. 100–130.

4. Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін: Посібник для вчителя; за ред. В. Іванова, О. Волошенко, О. Мокрогуза. Київ : ЦВП, АУП, 2016. 201 с.

5. Медіаграмотність та критичне мислення на уроках суспільствознавства: посіб. для вчителя / Т. Бакка та ін.; за ред. В. Іванова, О. Волошенко. Київ : ЦВП, АУП, 2016. 243 с.

6. Освітні технології: навч.-метод. посіб. / О.М. Пехота та ін. ; за ред. О.М. Пехоти. Київ : А.С.К., 2002. 255 с.

7. Рамки компетентностей для культури демократії: у 3 т. Європейський центр ім. Вергеланда, 2018. Т. 1. 89 с.

8. D. Kellner, J. Share Critical media literacy is not an option. New York, 2007. 48 p.